

ESKİ TÜRKİYE TÜRKÇESİ DEVRESİNDE +IA EKİLİ ZARFLARIN KULLANIMI ÜZERİNE

Musa DUMAN¹

ÖZET

Bu yazıda isim ve sıfatlara getirilen zarf fonksiyonunda +IA ekinin kullanım alanı üzerinde durulacaktır. Bu ek hem köken hem fonksiyon bakımından ile edatından farklıdır. Böylece Eski Türkiye Türkçesi için tarihî ağız araştırmalarında yönlendirici bir kıstas olarak alınıp alınmayacağını değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkiye Türkçesi, Ağız, +IA eki, zarf, sıfat, edat.

USAGE ON ADVERBS WITH +IA SUFFIX

ABSTRACT

In this article it will be mentioned usage of suffix +IA as an adverb that used with noun and adjective. This suffix is different from “ile” particle not only origin but also function. We will explain historical dialect studies affect on Old Türkiye Turkish.

Key Words: Old Türkiye Turkish, dialect, +IA suffix, adverb, adjective, particle.

Standart bir dilin oluşmadığı tarihî dönemlerde kısmen her biri bir ağız metni özelliği taşıyan eserlerin (ve nüshaların) bir gurup oluşturacak şekilde sınıflandırılmaları belki bu türlü morfolojik kullanımların dikkate alınmasıyla mümkün olabilecektir.

Eski Türkçe devresi metinlerinde pek işlek olmayan +IA eki, eskiden beri Türkologların dikkatini çeken eklerden birisi olmuştur. En son, şimdiye kadar yapılan açıklamaları ve değerlendirmeleri de ihtiva eden ve Eski Türkiye Türkçesi metinlerindeki çeşitli örneklerle konuyu etraflıca ele alan iki monografik çalışma yayımlandı.² Ekin

¹ Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

² Mertol Tulum, “-la / -le Ekine Dair”, *TDED Dergisi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi yayınları, İstanbul 1993, s. 157-164; Zafer Önler,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

menşei ve fonksiyonu üzerinde bu çalışmalarda yeteri kadar durulmuş olduğundan, varılan sonuçları aktarmakla yetinmek istiyoruz:

M. Tulum yazısında "... başka bir deyişle *-la / -le*'nin eklendiği kelimelere kattığı anlama gelince : Bu hususta kesin bir şey söyleyebilmek şimdilik oldukça güçtür. Bunun için, öyle zannediyoruz ki, her şeyden önce Türklerde zaman (gün, günün bölümleri) telâkkisinin gözden geçirilmesi gerekecektir." dedikten sonra *dün-dünle, tañ-tañla* kelimeleri arasındaki anlam ayrılığına temas ederek ek kelimelere "pekiştirici, kuvvetlendirici bir anlam nüansı mı katmaktadır?"³ sorusunu sormaktadır.

M. Tulum'un makalesinden haberdar olmadığı anlaşılan Z. Önler ise yazısında şu sonuca varmıştır : "Türkiye Türkçesi'nde *-la, -yıla* (<ile) biçimleri eski *-la / -le* ekinin yerini tümüyle almıştır. "geceyle, zorla, zamanla, şafakla, güçlülle, akşamlarla vb." kelimelerde çok yaygın olarak kullanılan bu eklerin hangisinin "ile", hangisininse *-la / -le* eklerinden geldiğini anlamak, ancak bu kelimelerin hangi görevde kullanıldıklarını belirlemekle mümkündür. Bunlardan "vasıtasıyla, ile" anlamını taşıyanlar "ile" kelimesinden kaynaklanırlar; zaman, yer ve durum zarfı olanlar ise, eski *-la / -le* eklerinden gelmektedirler."⁴

İfade edildiği gibi şekil bakımından karışmış gözükse de bu ekler, görev bakımından tamamen birbirinden ayrıldılar:

Ol kişi tuzla kasni yiye acla, ve gâh gâh istifrâğ ide.
(*Müntehab-ı Şifâ [MŞ]*, 64a.4-5)

... turb suyile acla mazmaza ideler. (*MŞ*, 63b.5)

Acla ılıcak suyile içeler. (*MŞ*, 165b.14)

Üc güne değin birer dirhem acla balıla yiyeler . (*MŞ*, 85a.9)

Buradaki *tuzla* ve *acla* kelimeleri, *suyile* ve *acla* ile *acla* ve *balıla* kelimelerindeki ekleri görev bakımından birbirinden ayırmak zor değildir.

Ekin Eski Türkçe devresinde kullanım alanı birkaç kelimeyle sınırlı gözükmektedir. Z. Önler anılan makalesinde Eski Türkçe ve

"Türkçede -LA Zarf Eki", *Uluslararası Türk Dili Kongresi Bildirileri* 1992, TDK yayınları, Ankara 1996, s. 9-15.

³ M. Tulum, a.m. s. 161-162.

⁴ Z. Önler, a. m. s. 15.

Kıpçak Türkçesi metinlerinde karşılaşılan kelimeleri sıralamıştır : *tünle* (geceleyin), *arala* (bazen, arasında), *basala* (sonra), *tirigle* (hayatta, sağken), *yañula* (yeniden; henüz), *katla* (defa, kez), *kurla* (defa, kez), *üzele* (üzerinde, hakkında, üstelik), *ovrula* (gizlice)⁵. Bunlardan başka +IA ekinin, diğer isimlerde olduğu gibi⁶, sayı isimlerine de kuvvetlendirme anlamı kattığı görülür : *birle*, *ikile*, *ikkile*, *üçle*, *törtle*, *altıla*, *yettile*, *yedile* gibi⁷. Yine Eski Türkçe devresinde *tirigle* ile kör- fiilinden yapıma *körtle* (kör-t+le), *körkle* (kör-k+le) şeklinde “güzel” anlamında sıfatlar yapılmıştır.⁸

Örneklerden de görüleceği üzere ekin kullanım sahası oldukça sınırlıdır. Nitekim *bile* (<bir+le), *öğle* (<öd+le) gibi kelimelerde kalıntısı devam edegelen +IA, Eski Türkiye Türkçesi dışındaki devrelerde ve Batı Türkçesi dışındaki alanlarda belli kelimelerde kalıplaşmış (ölü) bir yapım eki görüntüsündedir.

Bugün de kullanımda olan *öğle* kelimesiyle birlikte Eski Türkiye Türkçesi metinlerinin pek çoğunda karşılaşılan +IA ekli zaman zarfları *tañla*, *tünle* (~ *dünle*) kelimeleridir.⁹ Bunlarla *sabahın-sabahleyin*, *akşamın-akşamleyin*, *öğlen-öğleyin* arasında görev açısından bir farklılık söz konusu değildir.

+IA eki bundan başka, sıfatlara eklenip hâl ve tarz zarfı olarak kullanılan kelimeler yapmaktadır. Örneklerin zenginliği, Eski Türkiye Türkçesi devresini temsil eden bazı eserlerde +IA ekine kullanım sıklığı bakımından bir çekim eki yaygınlığı kazandırmaktadır.

Bir taraftan da, +IA'nın zarf görevinin bazı kelimelerde ve kullanımlarda zayıflamasıyla *tañlaca*, *tañlacak*, *aclaca* gibi örnekler ortaya çıkmaya başlamıştır. Böylece ekin zarflık görevi yeniden kazandırılmış ya da kuvvetlendirilmiş olmaktadır.

Bu yapıların yanında “sabah-sabah vakti”, “akşam-akşam vakti”, “gece, gece vakti”, “tan ? - tan vakti”, “öğle-öğle vakti” tek

⁵ a.y. s. 10-12.

⁶ M. Tulum, a. m. s. 162.

⁷ R. R. Arat, *Atabetül-Hakayık*, TDK yayınları, Ankara 1951, s. 137-138.

⁸ R. R. Arat, *Eski Türk Şiiri*, TTK yayınları, 2. baskı, Ankara 1986, s. 311.

⁹ Eski Türkiye Türkçesi metinlerinde sıkça görülen “mezar; mezarlık ?” anlamındaki *sinle* (< sin+le(-g)) kelimesi isim olarak *yay+la(-g)*, *kış+la(-g)* gibi kelimelerle aynı yapıdadır (bk. Tulum, s. 158).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

başına veya tamlama olarak aynı anlamı karşılamak üzere kullanılmaktadırlar. Bizce bu yapıların, özellikle zaman isimlerinde, anlamca ve görevce birbirinden farklı olduklarından söz etmek güç gözükmemektedir. Ancak, söz konusu zaman adlarının +LA eki getirilerek zarf görevinde kullanıldıkları ve zamanla eksiz biçimlerin de zaman zarfı olarak kullanılmaya başlandıkları, böylece birden çok zarf biçiminin eş zamanlı kullanımlarının ortaya çıktıkları söylenebilir.

Bu kullanım farklılığı bazen karşımıza üslup gereği olarak çıkmakta, bazen de +LA ekli zarflar yan yana kullanılmaktadır. Örneklerde görüleceği gibi, farklı zarf şekillerinin birlikte kullanılmaları, ya da +LA ekli zarfların yerinde gibi kullanılmış olmaları, herhâlde, +LA ekli zarfların yerlerini diğer zarf kalıplarına bırakmaya başladıkları şeklinde yorumlanamaz. Burada, +LA ekli zarfların sıklıkla kullanılması bakımından dikkat çeken *Müntehab-ı Şifâ*'dan¹⁰ diğer zarf şekillerinin de birlikte kullanıldığı cümle örnekleri vermek istiyoruz: :

¹⁰ Bu eserle ilgili alıntı ve örnekler, Celâlüddin Hızır'ın (XIV. yüzyıl) eseri *Müntehab-ı Şifâ*'nın XVI. yüzyılın başlarında istinsah edildiği anlaşılan nüshasından alınmıştır. Elimizdeki bu nüsha baştan bir yaprak ve sondan ise İshak bin Murad'ın eseri *Edviye-i Müfrefe*'nin yer aldığı yapraklar kopuk olup istinsah tarihi ve müstensihisi belli değildir. Harekeli nesihle yazılmıştır. Nüsha bazı fonetik (i/e gelişmesi, dudak uyumu, benzeşme vb.) özellikler bakımından önemli malzemeler ihtiva etmektedir. Cim ve çim ayrımının düzenli biçimde yapıldığına bakılırsa *olunça* (103b.1), *kalinça* (104a.6), *mu'âleçe* (70b.19), *kusıçak* "kusunca" (74b.17, 75a.2), *vurıçaē* "vurunca, sürünce" (135b.15 ≈ vurıcağ 135b.17), *geçmeyinçe* (133b.4), *çehetden* (133a.16, 133b.6), *çehd* (136b.10), *çirâhat* (139a.13), *çiğer* (170b.4), *giçe* "gece" (151b.12), *oçağ* (163b.12), *bucuğ* (133b.10, ≈ buçuğ 133b.15), *inçe* (156b.6), *alcağ* (134b.2), *coğısa* (75b.9) gibi örnekler bir ağız özelliğini (Doğu Karadeniz ?) çağrıştırmaktadır. *Müntehab-ı Şifâ*'nın 1547 tarihinde Muhammed el-Zencerî tarafından istinsah edilmiş olan Malatya nüshası esas alınarak metni ve sözlüğü neşredilmiştir: Celâlüddin Hızır (Hacı Paşa), *Müntehab-ı Şifâ I, Giriş-Metin*, haz.: Zafer Önler, TDK yayımları, Ankara 1990; Celâlüddin Hızır (Hacı Paşa), *Müntehab-ı Şifâ II, Sözlük*, haz.: Zafer Önler, Simurg yayımları, İstanbul 1999.

Metin ve sözlük olarak okuyucuya sunulmuş olan *Müntehab-ı Şifâ*'nın dil yönüyle daha etraflı bir incelemeye konu edilmesi gerektiğini burada belirtmek isteriz.

Elimizdeki nüshanın +LA ekli kullanımlar için daha zengin malzeme ihtiva ettiğini söyleyebiliriz. Bu nüshayı tercih edişimizin bir sebebi de budur. Tipik bir örnek olarak şu cümleyi vermekle yetinelim :

- Üç direm *tañlacak* üç direm *aŞşam* münâsib şerbetile isti'mâl édeler (Z. Önler neşri, s. 107, M96b.3)
- Üç dirhem *tañla* üç dirhem *aŞşamla* münâsib şerbetile isti'mâl ideler. (Bizdeki nüsha, 93a.12-13)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

On dirhem süker katub **ııcakla acla** iceler, **üç tañla**, talağı gide. (MŞ, 85b.9)

Acla ve **tokla** yemek cāyızdır. (MŞ, 151a.8)

... **ķarnını dirile** yarub **ııcakla** yaķu ideler. (MŞ, 145b.7-8)

... **seher vaktinde ııcakla** iceler. (MŞ, 89a.11)

... **seher vaktinde ılıķakla** içeler. (MŞ, 167b.13)

... ve **sabah vaktinde açla** ebkâme iceler. (MŞ, 64a.7)

... beş dirhem sükerile **sabah acla** iceler. (MŞ, 88b.13)

Ve **her tañla** mu'tedil riyâzet ide . (MŞ, 82b.15)

Üç **tañla** birer kaşık iceler, talağı gide (MŞ, 85b.7)

Eğer sıtması olursa **her sabah** sade sikencübin vireler (MŞ, 80b.4)

Her sabah dört dirhem bir canak süd kesigi suyunda kaynadalar (MŞ, 85b.8)

Her tañla vireler, yiye. (MŞ, 155a.19, 155b.18)

Üç sabah acla bir kaşık icüreler. (MŞ, 85b.15)

... **bir kaç gün tañla** çiyneye tüküre. (MŞ, 59a.11)

Acıdur, **aclaca** ve üzerine beş dirhem anisun birle kaynamış ılıcak suyu süker katub içeler. (MŞ, 79a.3-4)

Yatacak vakit vireler. (MŞ, 87b.4)

... **bir gice** ince bizle örteler **acla** iceler. (MŞ, 96a.17)

... üç dirhem **gice** ve üç dirhem **tañla** vireler ki içe. 98b.12

Râzyâne tohmın boy tohmile **bütünle** üç **sabah** üçer kaşık ılıcak suyla iceler, nâfi ola. (MŞ, 96a.17)

... bir dirhem kavuralar, on dirhem sükerile ezeler, ılıcak suyla her **sabah** iceler, **ılıcakla** bir üsküre. (MŞ, 104b.13-14)

... **şabâh açla** içeler. (MŞ, 143b.2)

... bâdâm yağı karışduralar, **ııcak** dürteler. (MŞ, 65b.4)

Yarındası tañlacaķ hemân şerbetler içeler. (MŞ, 154b.7)

Beş dirhem miķdârı alub **ac ķarına** alıcaķ şuya ķatub iceler,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008

göz za'fına kuvvet vire ve göze cilā vire. (MŞ, 44b.9-11)

...tañlacak gün toğmadan içeler. (Teshi1, 8b.6)

Buna aynı kelimelerin tekrarlanarak grup hâlinde zarf kullanımını da katılmalıdır :

Gice gice macun ve beneşşe ve gülbeşeker ve güलगübin yiye. (MŞ, 51b.11)

... boğaza giçe giçe yaku ideler, nâfi ola. (MŞ, 68b.8)

.... bununla katı katı süreler, dışdeki illeti gidere (MŞ, 55b.10)

Diğer taraftan, aynı görev -iken zarf fiil ekiyle de yerine getirilmektedir:

... ve bu şerbetden ıscağiken vireler. (MŞ, 80b.17)

... ıscağiken şıvayalar. (MŞ, 167a.13)

Hatmī şuyın bir leğene koyub isiyiken icine oturalar . (MŞ, 95b.16)

... sarmaşık erkeğin tâzeyiken alub ... (MŞ, 99b.10)

... ılıcağiken iceler. (MŞ, 154b.2)

Günümüzde olduğu gibi eski metinlerde de yaygın biçimde kullanımda olan -mAĞILA birleşimindeki +LA ekinin fonksiyon bakımından zarf fiil ekine yakınlığı ortadadır. Buradan hareketle mastar ekinin üzerine gelen eklerin de +LA zarf eki kaynaklı oldukları söylenebilir.

Sükkerile içmeğile telyin ideler. (MŞ, 133a.18-19)

Vebā 'alāmeti bölürse kan almağla ve müşhil içmeğile bedeni tenkiye ideler. (MŞ, 144b.13)

... yağda kaynamağla çıkar. (MŞ, 160a.12-13)

Yine, aynı görevle +LIK üzerine gelen +LA da bu ek olmalıdır:

... geñezliğıle toğura . (MŞ, 147b.10) vb.

Ekin günümüz Türkçesinde bu iki şekilde işlevlik kazandığını söyleyebiliriz.

+LA ekli örneklerin bolca yer aldığı eserlerin yanında, aynı devrede olmasına rağmen söz konusu ekin kullanıldığı örneklerle

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

rastlanmayan ya da bir kaç yaygın örnekle sınırlı kalan eserlerin bulunması, söz konusu eklerin bütünüyle bir devreyi içine alacak genişlikte kullanıma sahip olmadığını göstermektedir. Bu durum, ekin işlek şekilde kullanıldığı eserlerin bir ağız bölgesine ait olabileceği fikrini akla getirmektedir.

Müntehab-ı Şifâ +*LA* ekinin zengin bir kelime kadrosuyla kullanılması bakımından dönemin en önde gelen eseri durumundadır. Buna aynı müellifin *Teshil* adlı eseriyle yine aynı devre ait olan İshak bin Murad'ın *Edviye-i Müfredde* adlı eserini ilâve edebiliriz.¹¹ Bu üç eserin de tıp konulu olması, acaba söz konusu ekin bu türlü eserlerde daha sıklıkla kullanılmış olduğunu mu göstermektedir?

Bu sorunun cevabını makalenin sonunda vermek yerinde olacaktır.

Z. Önler *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*'ne alınan +*LA* ekli kelimelere *Müntehab-ı Şifâ*'daki örnekleri de eklemiş ve söz konusu eki almış kelimelerin yaklaşık bir listesi çıkmıştır:

Tarama Sözlüğü'ndeki örnekler : *acla*, *uyanıkla*, *sarhoşla*, *dirile*, *ıscakla*, *ayıkla*, *tokla*, *esrükle*, *mestle*, *çiğle*, *kızmışla*.

Bunlarla birlikte *Müntehab-ı Şifâ*'daki diğer örnekler : *armuşla*, *derlemişle*, *ılıcakla*, *hâmla*, *gökle*, *susuzla*, *kurıla*, *yaşla* ¹².

Bizdeki nüshada bulunan +*LA* ekli örnekler ise şunlardır:

acla (27 yerde) ≈ *açla* (14 yerde), *aclaca*, *ağşamla*, *bütünle*, *cıkmışla*, *çiğle*, *derlemişle*, *dirile* (3 yerde), *gökle*, *hâmla*, *ılıcakla* ≈ *ılıcakla* (4 yerde) ≈ *ılıcağla* (3 yerde), *ıscakla* (29 yerde) ≈ *ıscakla* (2 yerde), *issile* (2 yerde), *tañla* (21 yerde), *tañlacak* (7 yerde) ≈ *tañlacak*, *toğla* (4 yerde), *yaşla*, *yeñile* (3 yerde), *yorulmuşla*.

Bu örneklerin hepsinde ekin kelimelere "... iken, ... olarak, -lık, ... vakti" görevleriyle katıldığı açıkça görülmektedir. Ayrıca, yukarıda işaret edildiği gibi aynı kelimeler "+iken", "... olarak" kalıplarıyla da aynı sıklıkla kullanılmaktadır. Zarflık görevi kimi zaman da tekrar grubuyla karşılanmaktadır:

¹¹Tulum'un özel kütüphanesindeki bir fıkıh kitabından yazısına aldığı *dirile*, *ıssıla*, *acla* kelimelerine (Tulum, 163), sıklıkla kullanılmadıkları için Eski Anadolu Türkçesi devresinin diğer bazı eserlerinde de görülebilen münferit örnekler olarak bakabiliriz.

¹²Zafer Önler, a.m. s. 14.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

Ekin kullanım sıklığı için aynı devreye ait birkaç esere daha bakmak gerekirse :

Hacı Paşa'nın hacimce *Müntehab-ı Şifa*'dan daha küçük *Teshîl*¹³ adlı yine tıp konulu eserinde +LA ekli kelimeler ise şunlardır :

acla (4 yerde) \approx *ācla*¹⁴ (3 yerde), *çiğle*, *ılıcağla* (2 yerde),

ısıcağla (8 yerde), *ıssıla* (2 yerde), *kurıla* (2 yerde), *şusuzla* (2 yerde), *tañla*, *tañlacağ* (9 yerde).

İşâk bin Murad'ın Hicrî 792 (M. 1387) yılında yazdığı Hacı Paşa'nın eserleri gibi tıp konulu *Edviye-i Müfrefe*¹⁵ adlı eserdeki örnekler:

acla (4 yerde), \approx *açla* (11 yerde), *çiğle*, *hāmla*, *kurıla*, *tañla* (4 yerde), *toğla* (7 yerde), *üşümişle*, *yeñile* .

Kuṭbeddîn bin Muḥammed İznîkî'nin Hicrî 822 (M. 1419-20) yılında yazdığı fıkıh konulu *Muḳaddime-i fî 'İlmi'l-İbādāt*¹⁶ adlı eserinde *ikileyin* “tekrar, yeniden” (63a.6, ...), *didüğümüzleyin* “dediğimiz gibi, söylediğimiz şekilde” (114a.9, ...), *öyle* “öğle, öğle vakti” (79a.3), *birle* “birlikte, beraber” (8a.13, 8b.5, 6) gibi artık bir birleşik ek hâlini almış ya da kalıplaşmış örneklerin dışında +LA ekli kelimeler şunlardır:

arısuzla “pis, kirli hâlde, temiz olmayarak” (3 yerde), *aylağla* “karşılıksız, bedava ” (2 yerde), *tañla* (2 yerde), “seher vakti, tan

¹³ Zikri Turan, *Hacı Paşa (Celâleddi Hızır), Teshîl, Dil Özellikleri, Metin, Söz Dizini*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, (basılmamış doktora tezi), Malatya 1992. Çalışmaya esas alınan nüsha Süleymâniye Kütüphanesi Laleli Bölümü 1622 numarada kayıtlı.

¹⁴ Uzunluk işareti Z. Turan tarafından konmuştur.

¹⁵ Mustafa Canpolat, “XIV. Yüzyılda Yazılmış Değerli Bir Tıp Eseri Edviye-i Müfrefe”, *Türkoloji Dergisi*, V. cilt, 1. sayı, DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Enstitüsü yayını, Ankara 1973, 21-47. Çalışmamıza aldığımız örnekler için Süleymaniye Kütüphanesi Pertevniyal Bölümü, 744 numarada kayıtlı nüsha taranmıştır. İstinsah tarihi : H. 1029 (M. 1620)

¹⁶ İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer Kitaplığı, nr. : 4023. Eser 180 varak, yazı ebadı 12x19, her sayfada 15 satır, harekeli nesihle yazılı. Bu nüshada ön damak g, ğ, ve ñ seslerinin noktalı kefle gösterilmesi sebebiyle k > g gelişmesi açısından önemli malzemeler ihtiva etmektedir. gitâb, hüğüm gibi çok sayıda alıntı kelimelerde de aynı gelişmenin işaret edilmesi bu nüshayı tarihî ağız çalışmaları açısından ayrıca önemli kılmaktadır.

vakti”, *dünle* “geceleyin”, *kurula* “kuru kuruya, boş yere”, *tañlacaq* (2 yerde) \approx *dañlacaq*, *toqla* “tok olarak”.

Eserde, +*LA* ekli şekillerden çok aynı görevde diğer değişik zarf kullanımlarının yer aldığını görmekteyiz.

Meselâ: “Eğer **arisuzla** *tavâf* itsa bir koyun boğazlaya.” (Muk., 112b.3) cümlesi bir önceki sayfada şöyle geçmektedir: “Eğer *tavâf* ziyâreti **arisuzken** *tavâf* idüb evine varsa ...” (Muk. 112a.13). Benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Ancak eserde geçen tipik bir örneği buraya kaydedelim: *Şol yakınlık idecek yira yalıncağlayiken* “çıplak iken” *doğinsa abdesti şınur*. (41b.1)

Kitabında Hacı Paşa’yı da zikreden (11a.2-3) Manyaslı Mahmud’un *Kemâliye*¹⁷ adlı tıp konulu eserindeki +*LA* ekli örnekler ise şunlardır:

acla, ısıcaqla, issile, kurıla.

Bu eserde de +*LA* ekinin görevi çoklukla diğer zarf yapılarınca yerine getirilmiş gözükmetedir:

... **şabâh acla** ve **gice yatduğı vaktın** yiye. (Kem., 14b.5)

... **gice yatacağ vakt** isti ‘mâl itmek yağrekdür. (Kem., 22b.4)

Şabâh hammâma varalar, çıkalar. (Kem., 11b.6)

Fıkıh konulu *Kitâb-ı Gunya*’da¹⁸ (XIV. yy) sadece *tañlacaq* tespit edilebilmişken *Nazmü ’l-Hilâfiyât Tercümesi*’de¹⁹ (XIV. yy) yine örneğe rastlanmamıştır. Abdurrahîm Karahisâri’nin H. 857 (M. 1453) yılında İznik’te yazdığı tasavvuf konulu *Münyetü ’l-Ebrâr ve Gunyetü ’l-Ahyâr*²⁰ adlı eserde ise –*meğile*, *ikileyin* vb. yapılar dışında +*LA* ekli örnek bulunmamaktadır. Bunun yerine diğer yapılar kullanılmış gözükmetedir. Yine *Dede Korkut Kitabı*’nda da *tañla*

¹⁷ Şirvanlı Mahmud, *Kemâliye*, haz. : Doç. Dr. Muhemmet Yelten, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi yayınları, İstanbul 1993.

¹⁸ *Kitâb-ı Gunya*, haz. : Muzaffer Akkuş, TDK yayınları, Ankara 1995.

¹⁹ *Nazmü ’l-Hilâfiyât Tercümesi*, haz. : Yard. Doç. Dr. Dr. Azmi Bilgin, TDK yayınları, Ankara 1986.

²⁰ İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü seminer Kitaplığı, nr. : 4444. Eser 118 varak, yazı ebadı 12x19, her sayfada 23 satır, harekeli nesih kırmızı yazılı.

dışında +LA ekli kelime geçmemektedir.²¹

Eski Türkiye Türkçesi devresine ait başka eserlerin de benzer şekilde +LA ekli şekillerin kullanımı konusunda yeknesaklık içinde oldukları söylenemez. Buna mukabil münferit örnekler hâlinde de olsa sonraki dönemlere ait eserlerde +LA ekli kelimelere rastlamak mümkündür.²²

SONUÇ

Münferit örneklerine Eski Türkçe’de de rastlanan +LA zarf yapım eki Eski Türkiye Türkçesi devresinde belli eserlerde kullanım yaygınlığı kazanmış, bir yapım ekinden çok kelimeleri zarf görevine sokan çekim eki görüntüsüne girmiştir.

Yukarıda zikrettiğimiz eserlerden *Edviye-i Müfredede* Gerede’de, *Münyetü’l-Ebrâr İznik*’te yazılmışlar. *Muqaddime* de İznik’te yazılmış olmalı.²³ Diğerlerinin nerede yazıldıkları bilinmiyor. Bilinse bile, müstensihlerin bile çoğu zaman eserlere kendi ağız özelliklerini kattıkları bilinen bir gerçek. O hâlde eserin nerede yazıldığı, kimin tarafından telif edildiği tek başına bizi bu noktada doğruya götürmez. Eser, bir yanıla da müellifinin yettiği yörenin ağız özelliklerini taşıyor olabilir. Bunu ifade özelliklerinden çok, morfolojik unsurların esere mahsus biçimleriyle kullanılmış olmalarından anlamak mümkündür. Her bir nüshanın müstakil bir ağız temsil ettiğini göz önünde tutmak kaydıyla, aynı devrede telif edilmiş eserlerin birbirine yakın bölgeye ait olup olmadıklarını, bazı fonetik ve morfolojik özellikler değerlendirilerek ortaya koymak mümkündür. Eserlerde söz konusu morfolojik unsurların kullanımı

²¹ Prof. Dr. Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I, Giriş-Metin-Faksimile*, 4. baskı, TDK yayınları, Ankara 1997; a.y., *Dede Korkut Kitabı II, İndeks-Gramer*, 3. baskı, TDK yayınları, Ankara 1997.

²² *açukla* “açık olarak, çıplak”, *cıblağula* “çıplak olarak” (Birgili Muhammed Efendi, *Vasıyyet-nâme*, haz. : Musa Duman, R yayınları, İstanbul 2000.); Eski Sevdığımızdan vaz geldim ise / *Yenile* sevdiğim andan ziyade (Karacaoğlan).

²³ Müellifin İzniki nisbesiyle şöhret bulmasından başka eserde geçen şu ifadelerden de *Muqaddime*’nin burada yazılmış olduğu düşünülebilir : *Hâliyâ, bu bizüm şehrimüzün kıblesi kim İznikdür, gün toğışıyla gün batısı artasındadır.* (Muk., 44a.11); “*Ammâ bilgil ki bu İznik’den karşı gün toğışından yaña gitdüka birez gün batısından yaña dönerek kılmağ gerek. Gün batısından yaña gitdügca gün toğışından yaña dönerek kılmağ gerek.*” (Muk. 44b.1-2),

dışında, birini diğerinden ayıran ya da yaklaştıran pek çok farklı özellik bulunabilir.

Bu durumda, Eski Türkiye Türkçesi Devresi için söylemek gerekirse, eserin dil özelliğini oluşturan amil daha çok müellifin veya müstensihin bağlı olduğu ağız özelliğidir denebilir.²⁴ Konu birliği belki, eserler arasında ortak kelime kullanımını artıran bir etken olabilir.

Birle, tañla, tünle gibi pek çok eserde sıklıkla rastlanabilen kelimelerden başka, bütünüyle Eski Türkiye Türkçesi devresine ait eserlerde görülmediğine göre, +*LA*'yı çekim eki sıklığında bulunduranlar, bu evrede belli ağız bölgelerini temsil eden eserler olarak bir araya getirilebilirler.

²⁴ Z. Önler'in neşrettiği *Müntehab-ı Şifâ* nüshası ile bizdeki nüsha arasında +*LA* ekli bazı örneklerin farklılığı bu düşüncüyü destekleyen bir keyfiyettir. *Edviye-i Müfredde* ile *Müntehab-ı Şifâ*'yı birbirine yaklaştıran da belki, her iki eserin de bir arada aynı nüsha içinde bulunmaları, yani çoğu kez bir müstensih elinden çıkmış olmalarıdır. (bk. 5. dipnot)